

Jongerenparticipatie 12 - 18
Gemeente Alphen aan den Rijn

Achtergrond

De gemeente Alphen aan den Rijn wil jongeren van 12 – 18 structureel betrekken bij gemeentebeleid. Om te komen tot een plan van aanpak is een literatuurstudie gedaan, zijn ervaringen van andere gemeenten in kaart gebracht en zijn gesprekken gevoerd met betrokkenen binnen de gemeentelijke organisatie en met professionals in de wijken. We hebben daarbij niet de illusie volledig te zijn: er is nog veel meer informatie beschikbaar over het onderwerp en iedere gemeente geeft er op haar eigen manier invulling aan. Tegelijkertijd hoeft de gemeente Alphen aan den Rijn niet zelf het wiel uit te vinden.

De inzichten die we daarbij hebben opgedaan, vatten we in dit verantwoordingsdocument samen.

Het plan van aanpak zelf bestaat uit twee documenten die als bijlage bij dit verantwoordingsdocument zijn opgenomen:

1. Een adviesnotitie, waarin we toelichten welke keuzes we hebben gemaakt en waar die op gebaseerd zijn.
2. Een stroomschema dat medewerkers van de gemeente in staat stelt direct aan de slag te gaan met jongerenparticipatie.

Inhoud

1.	Literatuuronderzoek	4
1.1	Wat is jongerenparticipatie?	5
1.2	Knelpunten	9
1.3	Succesfactoren	10
2.	Inzichten uit de praktijk	13
3.	Inzichten uit gesprekken met jongeren	18
4.	Verantwoording	20

1. Literatuuronderzoek

De vraag hoe je jongeren van 12-18 jaar betreft bij gemeentebestuur, speelt niet alleen in Alphen aan den Rijn. Er is veel onderzoek gedaan naar wat wel en niet werkt bij deze doelgroep. Daarom inventariseren we de recente inzichten in een literatuuronderzoek. Dat begint bij de vraag wat jeugdparticipatie eigenlijk is (1.1). Vervolgens benoemen we de knelpunten (1.2) en succesfactoren (1.3) die in de literatuur over dit onderwerp naar voren komen.

1.1 Wat is jongerenparticipatie?

Het Verwey-Jonker Instituut (2016) onderscheidt twee dimensies van jongerenparticipatie:

- Verticaal: betrokkenheid bij de totstandkoming en evaluatie van beleid dat op hen betrekking heeft
- Horizontaal: betrokkenheid bij de uitvoering van dat beleid.

Stichting Alexander, een landelijk instituut voor jeugdparticipatie en participatief jongerenonderzoek, spreekt in de Toolkit Jeugdparticipatie over *“de invloed die een jongere heeft op zijn of haar leefomgeving.”* Het gaat hierbij dus nadrukkelijk niet over deelname van jongeren aan sociaal-maatschappelijke activiteiten in de sfeer van vrije tijd, sport, educatie en jongerenwerk. Het gaat hier om inspraak (jongeren kunnen hun mening geven), invloed (er wordt met die mening iets gedaan) en eigen initiatief (jongeren kunnen dingen organiseren die ze zelf willen).

Het Nederlands Jeugdinstituut spreekt over *“het actief meedoen en meebeslissen van jongeren”* en noemt daarbij ook activiteiten voor anderen in de samenleving. Ook de definitie van de Amerikaanse psycholoog Roger Hart kijkt breder dan alleen thema's die jongeren aangaan: *“het proces waarbij men deelheeft aan besluitvorming over zaken die de eigen leefsituatie en die van de gemeenschap betreffen.”*

Ook in de Omgevingswet komt participatie in brede zin aan bod. Daarmee wordt bedoeld *“het in een vroegtijdig stadium betrekken van belanghebbenden (burgers, bedrijven, maatschappelijke organisaties en andere overheden) bij het proces van de besluitvorming over een project of activiteit om tijdig belangen, meningen en creativiteit op tafel te krijgen (Staatsblad 2018, 290, p. 134)”*.

Om te bepalen hoe ver die betrokkenheid gaat, wordt de **participatieladder** van Roger Hart (1992) veel gebruikt. Hij onderscheidt vijf niveaus van inbreng, die zowel structureel als incidenteel kunnen worden ingezet:

- Informeren: volwassenen voeren de activiteit uit. Jongeren worden geïnformeerd.
- Raadplegen: volwassenen voeren de activiteit uit. Jongeren worden geraadpleegd, hebben inzicht in het proces en hun mening wordt serieus genomen.
- Adviseren: volwassenen coördineren de activiteit. Jongeren worden bij onderdelen betrokken en om advies gevraagd.
- Coproduceren: jongeren nemen het initiatief voor een activiteit en besluiten over de uitvoering. Volwassenen hebben een begeleidende rol.
- (Mee)beslissen: jongeren nemen het initiatief en voeren de activiteit uit. Volwassenen kunnen eventueel bij de besluitvorming betrokken worden.

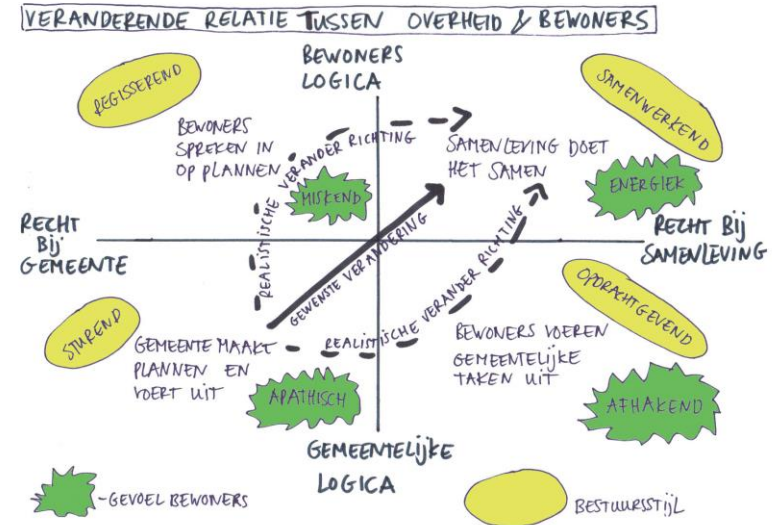
Hoewel de participatieladder in de praktijk veel wordt gebruikt en ook goed toe te passen is, is er ook kritiek op. De ladder veronderstelt een rangorde. Alsof je pas jeugd kunt laten meebeslissen als je eerst de lagere niveaus van participatie hebt toegepast. En alsof de hogere treden altijd beter zijn dan lagere treden. Stichting Alexander, een landelijk instituut voor jeugdparticipatie en participatief jongerenonderzoek, ontwikkelde een alternatief model, waarbij vier pijlers van participatie naast elkaar staan: de **Alexander Bridge of Participation**.

Naturalness	Initiative	Growth	Culture
Kinderen, jongeren en volwassenen participeren per definitie in een samenleving	Participatie begint met initiatief van kinderen, jongeren en volwassenen.	Participatie zorgt voor groei van kinderen, jongeren, volwassenen en de samenleving als geheel.	Participatie vereist een participatiecultuur, tools with attitude en een formele inbedding.

Het model gaat uit van de gedachte dat kinderen, jongeren en volwassenen per definitie in een samenleving participeren. Initiatief is het vertrekpunt van participatie, niet iets wat pas in de twee hoogste treden voorkomt. Het is daarbij niet de taak van volwassenen om jongeren bij zaken te betrekken, maar het is de taak van volwassenen om de juiste randvoorwaarden te scheppen.

Onderdeel van de randvoorwaarden is de formele inbedding van participatie. Relevant daarbij is het **right to challenge**, wat binnenkort in de Gemeentewet wordt opgenomen – de online consultatie is in februari 2020 gesloten. Het right to challenge wordt ook wel participatie voor gevorderden genoemd en houdt in dat inwoners taken van de gemeente kunnen overnemen. Dit geldt dus ook voor jongeren.

Om het right to challenge goed vorm te geven, wordt van gemeenten een andere bestuursstijl gevraagd. Van sturend, regisserend of opdrachtgevend, naar samenwerkend.

1.2 Knelpunten

Met haar ambities legt de gemeente de lat hoog. Want de werelden van jongeren en gemeenten verschillen sterk. Het Verwey-Jonker Instituut vroeg 122 gemeenten in 2016 welke drempels zij ervaren bij het vormgeven van jongerenparticipatie:

- Het is lastig is om jongeren gemotiveerd en betrokken te houden (69%).
- De spanning tussen het vaak langdurige tijdsbestek van beleidstrajecten en de dynamiek van de leefwerelden van de jeugd (58%)
- De taal en organisatievorm van de jeugd sluit niet altijd aan bij die van de overheid (44%)
- Jeugdparticipatietrajecten zijn arbeidsintensief (43%)
- De doelgroep wisselt snel (42%).

Extra uitdagend daarbij is dat jongerenbeleid binnen gemeenten onder verschillende afdelingen valt: onderwijs, jeugdwet en jeugdzorg hebben allemaal met verschillende partijen van doen, maar werken met en voor dezelfde doelgroep.

Het structureel vormgeven van jongerenparticipatie is niet iets wat je er even bij doet. Het vraagt om een langdurige, gezamenlijke inzet.

1.3 Succesfactoren

De Nationale Jeugdraad (Njr), het Nederlands Jeugdinstituut en Movisie hebben diverse publicaties over jongerenparticipatie waarin zij ingaan op succesfactoren rondom jongerenparticipatie. Ook het *Handboek Jeugdparticipatie* van kindercorrespondent Tako Rietveld noemt succesvolle voorbeelden van jongerenparticipatie. In deze paragraaf bundelen we deze bronnen in een aantal veelgenoemde succesfactoren.

Ga naar jongeren toe

Jongeren hebben een druk leven met school, sport en sociale contacten. Ontmoet hen waar ze zijn. Voorkom onnodige barrières. Samenwerking met organisaties die een rol spelen in het dagelijks leven van jongeren helpt daarbij. Betrek jongeren ook bij het vormgeven van het participatiebeleid zelf. Inhoudelijk kan de gemeente met jongerenparticipatie starten door de jongeren over een specifiek thema te bevragen, maar het is ook een optie om met een lege agenda het gesprek aan te gaan en te horen waar de behoeften van jongeren liggen en waar zij graag over meedenken. Beweeg mee met de energie die er bij de jongeren aanwezig is.

Jongeren worden het meest beïnvloed door hun leeftijdsgenoten. Peer education is daarom ideaal om jongeren te bereiken en te betrekken. Niet alleen weten leeftijdsgenoten wat er speelt in het leven van hun leeftijdsgenoten, ze zijn ook in staat om gevoelige onderwerpen te behandelen als gelijken en kunnen inspirerende rolmodellen voor elkaar zijn. Bovendien kan peer education sociale en culturele achtergronden overstijgen. Door peer education krijgen ook de jongeren zelf een kans om hun talenten te ontwikkelen.

Toon oprechte interesse en laat zien wat je met de input doet

Investeer tijd in het opbouwen en onderhouden van relaties met jongeren. Luister echt naar wat ze te zeggen hebben en wees transparant over wat er gaat gebeuren met hun inbreng. Focus op duidelijke en realistische resultaten. Geef ze bovendien de verantwoordelijkheid die ze aankunnen, en bied ze de mogelijkheid om deze verantwoordelijkheid uit te breiden en zo eigenaarschap te ontwikkelen.

Lever maatwerk en varieer

Voor een jongere van 12 zijn andere zaken relevant dan voor een jongere van 16. En in de ene wijk spelen andere thema's dan in de andere. Ook de manier waarop je jongeren van verschillende leeftijden en uit verschillende buurten het beste bereikt, verschilt. Er is dus geen aanpak die voor de hele doelgroep geldt. Maatwerk is vereist.

Een jongerenraad trekt in de praktijk vooral de goedgebekte jongeren aan die vaardig zijn en het leuk vinden om mee te denken en in gesprek te gaan met de gemeente. Er zijn ook jongeren die willen participeren, maar vooral door te doen. Het past beter bij de huidige tijdgeest om jongeren op bepaalde momenten om input te vragen, dan om een commitment vast te leggen voor een lange periode van bijvoorbeeld jaar. Variatie in vormen van participatie – zowel offline als online - helpt om verschillende groepen te bereiken.

Benader het als een integraal vraagstuk

Gemeenten zijn vaak verder op weg met de participatie van jongeren vanuit hun ervaring met jeugdzorg dan met jongerenparticipatie gericht op alle jongeren in de gemeente. Uit onderzoek binnen gemeenten ontstaat het beeld dat beide vormen van jongerenparticipatie gescheiden georganiseerd zijn en als aparte beleidsterreinen worden gezien.

Bestuurlijk commitment biedt nog geen garantie voor succes. Een duidelijke plek en borging in de brede gemeentelijke organisatie zijn onmisbaar om te voorkomen dat jongerenparticipatie wordt gezien als iets dat je 'erbij doet'. Jongerenparticipatie kan niet belegd zijn bij slechts een persoon. Een kopgroep van gemotiveerde 'voorlopers' kan helpen om het thema breder op te pakken.

2. Inzichten uit de praktijk

De inzichten uit de literatuur zijn verrijkt door ervaringen op te halen bij medewerkers en externe betrokkenen binnen de gemeente Alphen aan den Rijn en verantwoordelijken voor jongerenparticipatie bij andere gemeenten. Door middel van semigestructureerde interviews zijn de inzichten uit de literatuur getoetst en is verkend welke praktijkervaring er is met jeugdparticipatie binnen de doelgroep van 12 – 18 jaar. In dit hoofdstuk vatten we deze praktijkinzichten samen. Een lijst met alle gesproken partijen is te vinden op slide 22.

*“Nanne was brutaal genoeg,
hoe luisteren we ook naar de
minder montere jongeren?”*

Wat houdt jongeren bezig?

In deze fase van hun leven zijn jongeren volop in ontwikkeling. Ze zijn op zoek naar hun identiteit, de grenzen en' avontuur.' Vrienden hebben en opzoeken, vormt een belangrijk onderdeel van hun leven. Sociale media spelen daarbij een heel grote rol. Hoewel ze erg gericht zijn op zichzelf en hun vrienden, weten ze ook echt wel wat in de wereld gaande is en hebben daar ook een mening over. Sommige jongeren houden zich ook actief bezig met thema's als duurzaamheid. De ervaringen van de betrokken gesprekspartners is dat jongeren echt wel willen meedoen of meepraten. Je moet ze wel actief uitnodigen. Bovendien moet het onderwerp hen wel aangaan, passen bij hun beleavingswereld of er moet een 'beloning' tegenover staan. Ofwel: 'what's in it for me'. Ook moet je laten zien wat je met hun input doet. En het liefst ook een beetje snel. Als ze zien dat er iets mee gebeurt, wekt dat vertrouwen en komen ze bij je terug.

Waar zijn jongeren te vinden?

De knelpunten en succesfactoren die uit de literatuurstudie naar voren komen, worden in de praktijk herkend. Alle betrokkenen benoemen het belang van aansluiten bij de wereld van jongeren zelf, zowel online als offline. In die situaties waar de gemeente jongeren zelf opzoekt, kwamen zij ook met ideeën. In de praktijk zijn er meer positieve ervaringen met het offline aanspreken van jongeren, dan het organiseren van online mogelijkheden tot participatie. Wel blijkt het lastig om op langere termijn contact te houden met jongeren. De combinatie van offline en online opzoeken en het opbouwen van een relatie wordt het meest kansrijk geacht.

In Alphen aan den Rijn zijn jongeren onder andere te vinden:

- op school
- bij sportverenigingen
- op straat (in parken, voetbalkooien, skatepark)
- in de Esports Game Arena
- in de bibliotheek
- bij activiteiten van jongerenwerk BOOST en Go! voor Jeugd

Het principe van jongeren opzoeken waar ze zijn, geldt ook online. Sociale media zijn daarvoor bij uitstek geschikt. Jongeren van 15-19 noemen zelf WhatsApp, Instagram, Snapchat en YouTube als belangrijkste kanalen. Met name binnen de jongere doelgroep, groeit TikTok hard.

Interne organisatie

In de praktijk blijkt het lastig om als gemeente een betrouwbare partner te zijn voor jongeren. Besluitvorming duurt soms langer dan de aandachtspanne van de jeugd en goedbedoelde initiatieven worden niet altijd duurzaam voortgezet. Dat zorgt ervoor dat jongeren hun vertrouwen in de gemeente verliezen. Alphen aan den Rijn werkt met gebiedsadviseurs, die als taak hebben de ‘buitenwereld’ en de gemeentelijke organisatie met elkaar te verbinden. Zij kunnen en willen ook een rol spelen bij het contact met jongeren. Dat is belangrijk, want beleid dat jongeren aangaat, valt binnen de gemeente onder verschillende afdelingen. Voor een deel van de doelgroep is er ook overlap met het programma *integrale aanpak 16-28*.

Samenwerken met professionals

De gebiedsadviseurs van de gemeente hebben regelmatig overleg met professionals van jongerenwerk, maar ook sportverenigingen en andere maatschappelijke partners. Deze partijen zetten hun goede contacten met jongeren graag in om participatie te bevorderen. De gemeente hoeft niet altijd regisseur te zijn, soms is het voldoende om bestaande initiatieven aan te jagen of te faciliteren. De scholen die we gesproken hebben zien veel meerwaarde in samenwerking op thema's waar de scholen zich ook mee bezig houden, zoals burgerschap. Dat kan met een educatief programma of door aan te sluiten op gebruik te maken van participatievormen op de scholen (leerlingenraad/klassenvertegenwoordigers). Daarin willen de scholen ondersteunen en faciliteren. De thema's moeten door de gemeente aangedragen worden.

Een van de suggesties van marktpartijen is om activiteiten te organiseren die niet gericht zijn op participatie, zoals een inspraakavond, maar die gewoon leuk zijn voor jongeren. Bijvoorbeeld een FIFA-tournooi in de Esports Game Arena. Of een festival. Daaromheen kun je dan vervolgens zorgen dat je jongeren bevraagt over thema's die voor hen relevant zijn.

Belangrijke voorwaarde is wel dat partijen hun onafhankelijkheid behouden. Ze willen de vrijheid krijgen om te kijken wat jongeren echt nodig hebben en ervoor waken politiek kleur te bekennen.

Maatwerk

Het belang van maatwerk wordt in de praktijk ook onderstreept. De doelgroep is divers. Naar leeftijd, maar ook naar geografie. Wat in Alphen-Centrum speelt, kan in de dorpskernen totaal anders zijn. In de praktijk lijkt het beter te werken participatie op projectbasis te organiseren, dan vanuit beleidsterreinen te denken. Maatwerk betekent ook dat de gemeente zich moet aanpassen aan de tijden en locaties die voor jongeren goed uitkomen. Ook dat verschilt per leeftijd.

Een van de manieren waarop jongerenparticipatie veelal wordt vormgegeven is met een jongerenraad. In de praktijk blijkt het daarbij lastig om jongeren geïnteresseerd te houden zich hier langere tijd aan te committeren. Bovendien heeft het werken met een jongerenraad het risico in zich dat gemeenten denken dat jongerenparticipatie daarmee structureel is geborgd, waardoor zij niet steeds blijven zoeken naar manieren om te luisteren naar de stem van alle jongeren.

3. Inzichten uit gesprekken met jongeren

In het nadenken over jongerenparticipatie, hebben we uiteraard ook de jongeren zelf betrokken.

Zo reden we met een ijstuktuk door het uitgestrekte grondgebied van gemeente Alphen aan den Rijn op zoek naar hun favoriete hangplekken. Daarbij vroegen we ze een enquête in te vullen met vragen over hoe zij mee willen denken met de gemeente. De enquête is ook verspreid via een aantal scholen (Scala College, Ashram College, Coenecoop college en Wellant college).

Daarnaast hebben we twee focusgroepen gehouden, waarbij we pizza aten met jongeren in de Game Arena en op het Scala College. Tijdens de maaltijd gingen we in gesprek over hoe jongeren met de gemeente willen meedenken.

Op die manier hebben we een groep van zo'n tachtig jongeren in de leeftijd van 12-18 jaar kunnen vragen naar hun ideeën. In dit hoofdstuk koppelen we de inzichten terug.

Chillen en skaten

Als je jongeren vraagt naar wat ze zouden willen veranderen in gemeente Alphen aan den Rijn, dan staat met stip op één meer en betere (overdekte) plekken om te hangen en chillen met vrienden, zonder gezeur. Een tweede grote wens is een nieuwe skatebaan (in Koudekerk aan den IJssel of Hazerswoude). Ook hebben ze oog voor de omgeving. Verkeer wordt een aantal keer genoemd (rotondes, minder stoplichten), meer groen en minder afval. Sommigen willen heel graag een Zara binnen de gemeentegrenzen.

De chillplekken en skatebaan zijn dan ook een veel gegeven antwoord op de vraag over welke onderwerpen ze hun mening zouden willen geven aan de gemeente. Maar hier is niet iedereen zo eensgezind als bij de eerste vraag. Er wordt ook vaker 'weet ik niet' genoteerd. De onderwerpen worden hier wat meer divers, variërend van economie, de coronamaatregelen, school, verkeer en afval.

Kanalen

Als de gemeente in contact met de jongeren wil komen, kan dat volgens hen het beste op de plek waar ze toch al zijn. School wordt veel genoemd, de plekken waar ze hangen, via bijeenkomsten of sociale media.

De kanalen die ze daarvoor het meest geschikt vinden, zijn Instagram, gevolgd door WhatsApp, Snapchat en E-mail. Als ze een voorkeur op moeten geven, kiest het grootste deel voor Instagram, met daarna E-mail, en WhatsApp als vaakst genoemde voorkeur.

We hebben de jongeren ook gevraagd of ze een jongerenraad een goed idee zouden vinden. Bijna zeventig procent antwoordt daar positief op.

Sowieso is vaker luisteren naar jongeren een heel goed idee, vinden ze. De beste manier is om regelmatig contact te leggen. 'Jongeren zijn vaak slimmer dan volwassenen', klinkt het. Negeer ons dus niet, maar verdiep je in ons, is het devies. Creëer mogelijkheden waar jongeren hun mening kunnen geven. Dat kan met enquêtes, (een of twee keer per maand wordt genoemd) een bijeenkomst met jongeren, via school of door naar het skatepark te komen. De helft van de ondervraagde jongeren heeft er best oren naar om mee te helpen met het organiseren van bijeenkomsten.

4. Verantwoording

Gesproken interne stakeholders:

- Gert-Jan Schotanus - Wethouder van Sport, onderwijs 0-12, openbare ruimte, wijken & dorpen, democratic challenge
- Emilie de Jong, beleidsmedewerker team sport, gezondheid en ondersteuning
- Laura Hornick - Kwartiermaker integrale aanpak 16 - 27 jaar
- Patrick Dongelmans – Gebiedsadviseur Rijnwoude
- Conny van Egmond-Vermeer – Team Wijken & Kernen
- Roel Wierink – Gebiedsadviseur Centrum
- Anneke Janssen - Gebiedsadviseur Alphen-West
- Marco Parinussa – Gebiedsadviseur Ridderveld
- Kristien van den Oever – Cultuurmakelaar
- Chantal Pols – Beleidsmedewerker Maatschappelijke ontwikkeling
- Pierre Wassenaar – Leerplichtmedewerker
- Mirella de Geus – Veiligheidskamer
- Wolter Dijkstra – Jongerenwerker Rijnwoude
- Gemeenteraadsleden
- Erik van Zuylen, Wethouder duurzaamheid, cultuur, afval en dierenwelzijn en ex-lid jongerenraad

Gesproken externe stakeholders:

- BOOST! - Zakaria Ahannay, Jongerencoach Alphen-Noord & Mohamed Haouli, coördinator jongerenwerk Alphen aan den Rijn
- Bibliotheek – Erna Kappe, Programmacoördinator Participatie Bibliotheek Rijn en Venen
- E-sport Arena – Youri Baerveldt, locatiemanager
- Korfbalvereniging Tempo – Albert-Jan Vonk, programmadirecteur
- Hockeyvereniging HCA – Sandra Habets, voorzitter
- EDBA – Joost Berkhout, voorzitter
- Scala College – o.a. Raymond Pet, vestigingsdirecteur
- Ashram College – André Hol, vestigingsdirecteur
- VOA – Bas de Lange, voorzitter commissie onderwijs & arbeidsmarkt
- Gemeente Dordrecht – Mart de Koning, beleidsmedewerker Jeugd en Onderwijs
- Gemeente Rotterdam – Natasja Spiekerman, senior communicatieadviseur
- Gemeente Nieuwegein – Samantha van Meurs, communicatieadviseur & Fieke Vermeulen, Strategisch communicatieadviseur
- Alphen Beweegt! – Robin Hielkema, buurtsportcoach en Thijs van Leeuwen, The Real Social
- MBO Rijnland - Khadija Agrida, onderwijsadviseur

Geraadpleegde literatuur:

Mak, J., Gilsing, R. en A. Wróblewska. De staat van jeugdparticipatie in Nederland 2016. Utrecht: Verwey-Jonker instituut, 2016.

Van der Veer, N., Boekee, S. & Hoekstra, H. (2020). Nationale Social Media Onderzoek 2020. Newcom Research & Consultancy.

Rietveld, T. Handboek Jeugdparticipatie. Amsterdam: Kindercorrespondent, 2019.

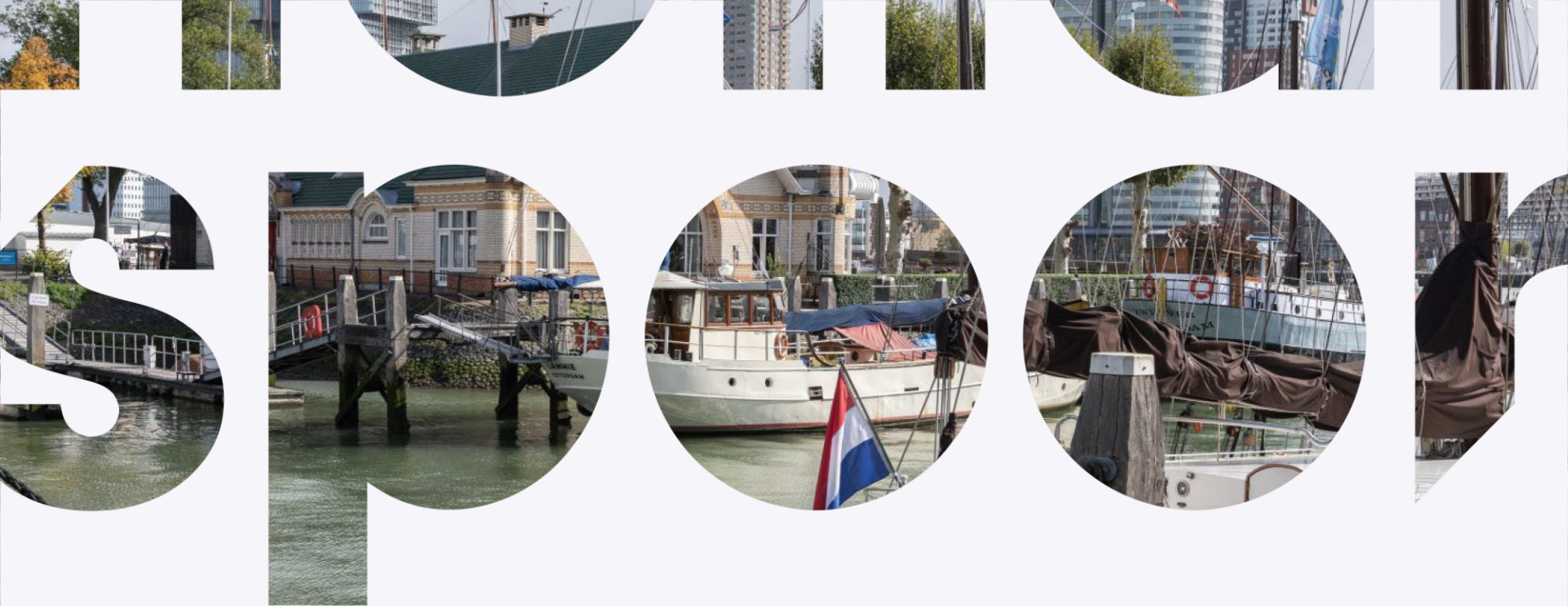
Strating, G., von der Assen, N., Couperus, I., Jurrius, K., Mak, J., Neijboer, D., Pehlivan, T., Rutjes, L., Schalkers, I., Sarti, A. & Uzozie, A. (2011). Kinderparticipatie in Nederland – Inspirerende voorbeelden uit de praktijk. Amsterdam: Stichting Alexander

Bauer, J., Rutjes, L., van der Gaag, R. & Mak, J. (2012). Toolkit Jeugdparticipatie – Instrumenten Jeugdparticipatie Gemeenten. Amsterdam: Stichting Alexander / Verwey-Jonker Instituut.

<https://www.movisie.nl/artikel/tijd-om-te-gaan-doen-wat-werkt-jongerenparticipatie>. geraadpleegd op 7 juli 2020

https://www.njr.nl/documents/176/Succesfactoren_nl.pdf. geraadpleegd op 10 juli 2020

<https://www.nji.nl/nl/Kennis/Dossier/Sterke-basis-voor-de-jeugd/De-rol-van-de-gemeente/Jeugdparticipatie-bevorderen>. Geraadpleegd op 7 juli 2020.

**holland[™]
spoor**

Veerhaven 7 / 3016 CJ Rotterdam / [Meeuwes de Ruiter](#) / meeuwes@hollandspoor.com / 06 10 40 71 87